

AJUNTAMENT DE TERRASSA. *Art Medieval. Una col·lecció del Museu*. Terrassa: Museu de Terrassa/Ajuntament de Terrassa. Regidoria de Cultura, 1999. Catàlegs del Museu, 6, 60 p.

Del maig de 1999 al febrer del 2000, el Museu de Terrassa va acollir a la Sala del Tinellet, del castell-cartoixa de Vallparadís, l'exposició "Art Medieval. Una col·lecció del Museu". Simultàniament a la mostra, i per tal de complementar-la, el Museu de Terrassa va editar el sisè volum de la col·lecció "Catàlegs del Museu". Els cinc títols publicats anteriorment són els següents: *Pere Prat i Ubach. Dibuixant i humorista*; *Pere Viver. Entre la bastida i el cavallet*; *Pots de farmàcia. Una col·lecció del Museu*; *Les masies de Terrassa* i *Retrats del Museu*.

El llibre, estructurat en quatre capítols, és una aportació més a la bibliografia ja existent sobre art medieval català i esdevé una excel·lent guia per conèixer una selecció de les obres més emblemàtiques de la col·lecció d'art medieval que el Museu de Terrassa guarda al seu dipòsit museístic, ja que es tracta d'una sèrie perfectament documentada de forma global i presentada sota un mateix criteri de restauració.

El primer apartat, "Art medieval. Una col·lecció del Museu", posa de manifest la idea del Museu de Terrassa d'anys enrere de difondre el patrimoni museístic municipal per fer més assequible la cultura local entre els terrassencs, a través d'exposicions temporals de llarga durada. Es tracta de divulgar aquelles col·leccions que no formen part de l'exposició permanent, però que tenen un gran valor artístic i històric com a col·lecció d'un tema determinat.

Amb motiu d'aquesta mostra es va optar per escollir les obres més importants d'art medieval conservades al magatzem del Museu de Terrassa, l'origen de les quals en general és desconegut. Cronològicament van ser realitzades al segle XIII, les més antigues, i mitjan segle XVI, les darreres; tot i així, una gran part van ser creades entre el segle XV i mitjan segle XVI. Aquest fet implica una majoria absoluta d'obres d'estil gòtic, amb l'excepció minoritària d'unes peces que es poden classificar com a romàniques malgrat la seva cronologia tardana.

Al segon capítol, "La col·lecció medieval del Museu de Terrassa. Presentació d'un fons majoritàriament inèdit", s'exposa el propòsit de redescobrir el fons medieval del Museu, sense oblidar els problemes que pot comportar l'organització d'una exposició amb una col·lecció tan diversa com la que estem tractant, en la

qual abunden els objectes de procedència desconeguda, i d'un valor artístic i històric molt diferent.

Aquest apartat fa un recorregut explicatiu de la creació i la formació de les col·leccions a Catalunya a partir de la Renaixença, tant per part de l'Església com per part de particulars, que es van preocupar de preservar una gran quantitat de béns del patrimoni artístic. La burgesia va ser la promotora de les col·leccions privades i, en conseqüència, dels museus. A causa de la curiositat creixent que desvetllaven les obres d'art conservades als museus, es van començar a realitzar treballs de recerca, a formar centres d'estudis, a fer inventaris, a omplir fitxes amb totes les dades generals d'un objecte determinat, etc. Tot això, que al seu dia, ja fa anys, va ser una innovació, avui dia és una feina imprescindible, encara que moltes vegades la manca d'informació no permet el resultat esperat.

Josep Soler i Palet va ser, de manera inesperada, el gran impulsor de la col·lecció d'art medieval del Museu de Terrassa. Al llarg de la seva vida va anar acumulant un considerable patrimoni artístic, sobretot d'obres d'art medieval, que, tal com ell mateix va disposar en fer testament, després de mort va ser donat per la seva esposa a la nostra ciutat, l'any 1922. Com es pot comprovar, la meitat de les obres que conformen l'actual catàleg provenen d'aquesta col·lecció, sobretot la majoria de pintures sobre taula, de les taulles policromes i de l'orfebreria.

El tercer apartat, "A l'entorn de les pintures gòtiques del Museu de Terrassa", es refereix a les obres pictòriques d'estil gòtic, formades bàsicament per les pintures que es troben al conjunt monumental de Sant Pere; es tracta, doncs, dels tres retaules que estan situats a l'interior de l'església de Santa Maria: el retaule major de sant Pere, de Lluís Borrassà; el retaule major de sant Miquel, de Jaume Cirera i Guillem Talarn, i el retaule de sant Abdó i sant Senén, de Jaume Huguet. En aquest capítol també es fa una descripció iconogràfica i historiogràfica de les divuit obres de pintura sobre taula presentades al catàleg, la majoria d'elles procedents del magnífic llegat de Josep Soler i Palet.

A la quarta secció del llibre, "Catàleg", apareix una relació de les fitxes corresponents a les cinquantes peces que conformen aquest volum, fitxes que inclouen les dades tècniques i una fotografia de cadascuna de les obres. Realment, sembla un inventari dels elements exposats, classificats en cinc àmbits, *segons la tècnica i el suport: pintura sobre taula, pintura mural, escultura de fusta, escultura de pedra i*

orfebreria. A la majoria de les imatges se'ls ha afegit breus comentaris informatius per ampliar els coneixements de cadascun dels objectes.

Finalment, el catàleg *Art medieval. Una col·lecció del Museu* conté una llista de l'extensa bibliografia que han utilitzat els autors per realitzar aquest magnífic treball, com a suplement de l'exposició temporal.

Anna Luque

AJUNTAMENT DE TERRASSA. *La Torre del Palau. El castell i la vila de Terrassa*. Terrassa: Museu de Terrassa, 1999. Quaderns del Museu, 3, 20 p.

Aquest és el tercer lliurament de la col·lecció "Quaderns del Museu", que el Museu de Terrassa edita per tal de divulgar el patrimoni històric i arquitectònic de la ciutat. En una vintena de pàgines, els autors realitzen una descripció amena i divulgativa de l'evolució històrica i arquitectònica que la torre, el castell i la vila de Terrassa han protagonitzat fins als nostres dies. Sens dubte, aquest és el seu principal encert, juntament amb els dibuixos il·lustratius i les fotografies que acompanyen el text, ja que l'itinerari diacrònic plantejat (Abans del castell palau de Terrassa. Segles IX-XII; Els orígens de la vila de Terrassa; De torre a castell; Terrassa a l'època moderna: vila pagesa i menestral; De nou la torre: transformació i enderrocament del castell; La Torre del Palau avui) permet als no avesats en la historiografia terrassenca conèixer i, per tant, valorar en la justa mesura un dels conjunts més significatius del patrimoni històric municipal. Els autors situen el públic en el context general de cada època mitjançant unes pinzellades històriques a l'inici de cada apartat. Després, aporten una sèrie de dades documentals concretes referents a l'objecte d'estudi del quadern i, finalment, es fan ressò, quan és possible, de les novetats que l'arqueologia ha aportat en aquests darrers anys respecte de les característiques arquitectòniques de la Torre del Palau i la vila.

Com que es tracta d'una obra divulgativa, volem aprofitar per aportar algunes referències que permetin al públic completar de manera acurada, tot i que no exhaustiva (puix que ens sentim constrets pels límits d'una recensió), la visió general que aquesta obra ofereix.

Remarquem que els autors entenen el concepte *hispanus* com a "provinents de les muntanyes properes o terres franques", en contraposició al de *gots*, els quals "havien restat a la plana" (p. 4 del text): suposem que aquestes "muntanyes properes" es refereixen als Pirineus, com ja indicaven A. Borfo i P. Roca (*Història de Terrassa*, p. 133), segons s'admet generalment, i que, per tant, no són pas les muntanyes immediates a Terrassa, com es podria entendre al text que comentem.

Notem també que la designació "Terracium castellum", referida al terme castral terrassenc (p. 4), pertany a la famosa capitular carolíngia del 844. Com en un altre lloc s'ha dit: "Aquesta expressió és única, és a dir, no torna a ésser trobada a cap altre document." (*Evolució paleogràfica del nom de Terrassa*, p. 18.) L'expressió més comuna als segles X-XII és *castrum Terracia/e* o, simplement, *Terracia*. D'altra banda, advertim que *castrum* i *castellum* no tenen un mateix significat.

Precisem que la figura d'un "guardià" de Terrassa no apareix documentada el 1049, sinó el 1042, tal com es pot veure al document original (AHCT, I-39) i a l'estudi *Història de Terrassa* (p. 140, nota 55). Tampoc no va ser al 1049 quan Bernat Amat va fer el pacte al qual es fa al·lusió, sinó l'any 1065 (ACA, Pergamins de Ramon Berenguer I, núm. 358; a. 1066, segons *Història de Terrassa*, p. 140, i Terme 14, p. 46).

Dins del segon apartat, el quadern del Museu recull les aportacions arqueològiques que han permès precisar els límits de la vila de Terrassa (esbossats per Salvador Cardús a partir de referències documentals: *Terrassa medieval*, p. 128 bis), i les troballes de segments de la muralla i dels fonaments de les torres. Sembla que la referència al fet que els primers documents en què es menciona la vila corresponguin als anys 1173 i 1191 (p. 8) parteix d'un treball publicat en aquesta mateixa revista (Terme 13, p. 15). Cal aclarir que l'any 1173, amb motiu de l'esponsalici d'Alfons I amb Sança, Terrassa no apareix en cap moment com a vila (*Història de Terrassa*, p. 172), i no és pas l'any 1191, sinó l'any 1193 quan trobem la primera referència a la "vila de Palacio" (AHCT, I-178; *Història de Terrassa*, p. 172).

Del període modern es descriu el creixement de la vila fora muralles i el conjunt d'habitatges que conformà l'anomenat "castell palau" (torre, claustre, cases, cellers...). És al segle XVII quan el castell passarà a esdevenir "símbol i lloc efectiu on residia el poder a la vila" gràcies a la compra del castell per part de la Universitat, no pas l'any 1621 (p. 14), sinó

l'any 1622 (*Terrassa Medieval*, p. 62; *Història de Terrassa*, p. 218). Pel que fa al caràcter de símbol del poder local, però, el va tenir durant un període de temps força breu, ja que l'any 1661 va passar a mans privades.

El període contemporani emmarca la decadència del castell, enderrocant amb festa municipal inclosa l'any 1891. La torre sobrevisqué a la pressió urbanística provocada per la industrialització, però restà cada cop més amagada, com mostren de manera excel·lent les fotografies triades per il·lustrar aquest procés degeneratiu. Justament cent anys després, el 1991, s'inicià l'enderroc de les cases de la part posterior de la Torre del Palau i la restauració d'aquesta torre.

En definitiva, pensem que el caire divulgatiu d'aquest quadern del Museu fa que sigui una font d'informació útil per a la societat que, sembla clar, és la destinatària, alhora que principal mecenes, del nostre treball d'historiadors. Així, doncs, cal felicitar la tasca divulgativa desenvolupada pel Museu de Terrassa amb aquesta publicació, a la qual hem volgut fer unes aportacions concretes.

Redacció

PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes. *La vida cultural i recreativa a la Terrassa d'ahir, 1875-1931*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2000, 230 p.

Llegir el llibre de Lourdes Plans *La vida cultural i recreativa a la Terrassa d'ahir, 1875-1931* és com anar a fer un passeig per la Terrassa de fa un segle. De lectura amena i agradable, el llibre repassa aquells aspectes de la vida dels terrassencs que justament eren escollits per ells mateixos, els moments dedicats a l'oci.

L'època tractada, la Restauració monàrquica, ha estat força estudiada en la nostra particular història local pel fet que, tant en l'àmbit econòmic com en el polític, presenta unes característiques que en fan una època molt plena: el soroll dels telers, el joc electoral, l'incipient catalanisme, el debat republicà, l'obrerisme o l'eixamplament urbanístic de la ciutat són temes que han estat més o menys estudiats i que donen a Terrassa un caire determinat, però en evident *concordància amb el que estava passant a la resta de Catalunya*.

El llibre de Lourdes Plans ve a definir una mica més aquesta època, centrant-se en la temàtica de l'oci i la cultura. Podria semblar, a primera vista, que un estudi d'aquest tipus és només l'aprofundiment en una parcel·la concreta de la vida d'aquells terrassencs, però llegint el llibre ens adonem que estem entrant directament en aquella societat i que les seves maneres de divertir-se i d'omplir el temps lliure ens diuen molt de la seva vida.

El llibre està estructurat en sis parts, de les quals les tres primeres conformen el gruix de l'estudi. Al primer capítol, Plans ens va introduint en l'època i en la temàtica que tractarà posteriorment. Ens descriu de quina manera s'adequà el sistema polític de la Restauració a Terrassa, defineix els conceptes de lleure, cultura i festa i fa un apropament al marc legislatiu relacionat amb el tema associatiu en l'època tractada. Els capítols segon i tercer són els que ens parlen directament de com era el món cultural de la Terrassa de fa un segle. Aquest gran sac inclou des dels balls populars al lleure infantil; des del món ateneístic al de les corals obreres, passant pels casinos, els casals, l'excursionisme, els esports, el cinema i la ràdio. Un dels grans encerts del llibre és, al meu entendre, la manera com Lourdes Plans ha organitzat tot aquest calaix de sastre entorn de tres grans eixos: les formes d'oci amb afany culturitzador; les societats recreatives, i el naixement de l'oci modern. És una organització intel·ligent dels temes, que d'alguna manera deixa en un segon terme els criteris cronològics, per fixar-se més en les formes i els continguts de les diferents entitats i associacions que omplien l'espai cultural de la Terrassa de fa un segle.

Després de les conclusions, el llibre ens obsequia amb un annex documental que il·lustra una mica més el clima cultural descrit prèviament. Finalment, hi trobem una àmplia bibliografia i una descripció de les fonts d'arxiu utilitzades, que, sens dubte, seran un punt de referència per als propers investigadors que hagin de tractar aquest tema.

M'agradaria comentar finalment el pròleg del doctor Pere Gabriel. L'historiador destaca la importància de l'estudi del món de l'associacionisme cultural, que, tot i haver estat una mica oblidat en favor de les recerques dedicades als partits polítics i als sindicats, és enormement enriquidor per conèixer les característiques de les societats contemporànies.

Montserrat Escudé

ROYES I RIERA, Adrià. *El Banc de Terrassa en el marc de la decadència bancària catalana. 1881-1924*. Barcelona: Proa (Enciclopèdia Catalana), 1999, 258 p.

La història de la banca a Terrassa ha estat una història de fracassos, ja siguin la del Banc de Terrassa (1881-1924) o la del seu hereu, el Banc Comercial de Terrassa (1924-1956). És per això que qualsevol lector amatent, en fer lectures sobre el tema, busca principalment la resposta del perquè d'aquests fracassos, sobretot amb el rerefons de l'existència d'un Banc de Sabadell que, tot i les seves crisis, ha aconseguit arribar fins a l'actualitat.

Però trobar els perquès (en plural, perquè mai no hi ha una sola causa) no és fàcil, entre altres raons per la manca de documentació, pels molts factors que hi van intervenir o per les cortines de fum que es van crear durant la crisi i després d'aquesta. Adrià Royes s'ha enfrontat, mitjançant aquest treball de recerca de suficiència investigadora, al primer dels fracassos de la banca local, i ho ha fet sobretot amb el bagatge de l'economista, és a dir, estudiant les magnituds comptables que ofereixen els balanços.

Cal posar, en la llarga llista de mèrits de l'autor, la recerca d'informació en arxius públics i d'institucions, tant locals com estatals —com ara l'Arxiu Històric i Comarcal de Terrassa, l'Arxiu Històric del Banc d'Espanya, l'Arxiu Històric Nacional i l'Arxiu de la Cambra Oficial de Comerç i d'Indústria de Terrassa, entre d'altres—, i en arxius privats —com ara els de Francesc Cabana, de Rafael Comas, de Joan Antoni Pujals o d'Antoni Barata, etc.—, a més del buidatge de la premsa de l'època.

L'autor del llibre divideix la història del Banc de Terrassa en tres etapes. La primera etapa (1881-1913), la fundació, abasta des dels anys de la Febre de l'or fins a l'inici de la Primera Guerra Mundial; és una etapa caracteritzada per la bona marxa econòmica i l'expansió del Banc, sobretot a partir de l'inici de segle XX.

La segona etapa comprèn els anys de la Primera Guerra Mundial, de 1914 a 1919. Van ser anys, per al Banc de Terrassa, d'obertura de sucursals, d'adquisició d'immobles i d'un gran creixement dels actius i dels beneficis, fins i tot per damunt dels grans bancs espanyols. La cotització de les seves accions a la borsa de Barcelona, força elevada, palesa aquesta bona conjuntura.

La tercera etapa estudiada és la de la crisi i la liquidació del banc (1920-1924). Encertadament,

Francesc Cabana (a *Bancs de Catalunya*, 1999) sotstitula l'any 1920 com l'any en què el Banc de Terrassa va perdre els seus principis, perquè va deixar la prudència i va entrar en l'especulació. Les causes immediates de la fallida, prou conegudes, van ser, d'una banda, les operacions en divises a grans proporcions, la davallada de les quals va posar el Banc en una situació difícil, i, de l'altra, —com es va saber després— una sèrie d'operacions creditícies dubtoses i d'operacions d'exportació poc solvents als Estats Units.

Aquest canvi d'estratègia es va donar en un context que Royes explica detalladament, quan es tracta de factors empresarials, especialment la particular estructura del Banc de Terrassa, amb una sucursal gairebé independent a Barcelona, i treu importància a les lluites polítiques internes dels consellers del banc, entre salistes i catalanistes, representats pel poder municipal i el poder de la Diputació. Recordem que en aquells anys les Diputacions tenien un paper rellevant, en haver-se creat la Mancomunitat de Catalunya, i el Banc de Terrassa havia estès les oficines en relació amb el cobrament d'impostos d'aquella institució, activitat que estava condicionada per algun càrrec important compartit (Vallès i Pujals).

La gestió de la crisi va ser una llarga agonia, des de les intervencions de Cambó i del Banc d'Espanya fins al fracàs de la constitució d'una companyia per intervenir els bancs amb problemes, passant per les propostes, finalment no reeixides, de fusionar el Banc de Terrassa i el Banc de Catalunya, així com la divisió dels consellers davant la seva continuïtat. Va ser una llarga processó, que va portar a una liquidació lenta i plena de retrets i d'acusacions. Tanmateix, l'estudi de la crisi del Banc de Terrassa és molt important pel fet de ser el primer dels bancs catalans que va patir-la, la qual cosa ens informa molt sobre els comportaments de l'època pel que fa a la recerca i l'adopció d'estratègies davant la crisi. La fallida del Banc va anar seguida, poc després, per la del Banc de Barcelona.

El llibre d'Adrià Royes aporta elements nous, en situar el Banc de Terrassa en el context econòmic de l'època i de la ciutat de Terrassa, i ens ofereix anàlisis aprofundides pel que fa al funcionament i a la gestió del banc —alguns d'aquests elements no totalment desconeguts pel públic terrassenc, gràcies a estudis i a algunes memòries personals que havien estat publicades i prou difoses. L'autor aprofundeix cabalment en tractar dels balanços, però tampoc no

se li escapa la realitat virtual en què es mou qualsevol negoci bancari ni l'especulació amb què s'alimentava.

Hi ha un aspecte que cal destacar, perquè té un paper determinant en qualsevol crisi bancària i que, en aquest cas concret, ja va destacar al seu moment Marian Trenchs (a *La Banca a Terrassa*, 1981): es tracta dels interessos particulars de cada conseller i la corrua de societats de les quals podia ser accionista (i, de vegades, també membre del consell d'administració). Aquests interessos, que, per exemple, van suposar un paper decisiu en la desaparició del Banc Comercial de Terrassa, l'any 1956, també van ser fonamentals en la desaparició del Banc de Terrassa, com l'autor del llibre en dóna suficients elements.

Cal agrair, doncs, que l'autor ens hagi fet present el tema, en uns moments com els actuals, en què l'economia torna a viure en una realitat virtual i la bombolla financera que l'alimenta sembla prou sòlida i indestructible. També ho semblava, salvant totes les diferències històriques, aquells anys.

Jordi Calvet i Puig

ALAVEDRA I INVERS, Salvador. *El projecte Isaïes. Estudi de l'altar retaule de l'església parroquial del Sant Esperit de Terrassa*. Barcelona: Taller Editorial Mateu, 2000, 259 p.

Els retaules antics de pintura i escultura plantats als altars de les esglésies catalanes havien estat, entre altres coses, uns instruments molt eficaços al servei de l'evangelització d'una població endèmicament analfabeta. El capítol 72 de les ordinacions de la capella de Palau, feta pel rei Pere III el Cerimoniós, és probablement una de les primeres manifestacions escrites d'aquesta consciència de l'art religiós, entès com a *Biblia pauperum*: "E encara necessari extimam que a la solemnitat mostradora alcunes coses sien demostrades, per tal que aquells, qui per sciència de lletres saber no ho poden, per esguardament d'uyls aytals coses vegem, la qual a ells soplesca e esmen ço que freturen per sciència de lletres corpintures, e aytals coses letres de pageses ésser manifestes. E per tal en las esgleyes, a informació e doctrina d'aquells qui no saben letres les coses damunt dites no sens rahó són posades comunament [...] tres creus ab pedres precioses, e altres obres."

En la història d'aquests ornaments de devoció, com també en la cultura i la societat catalana contemporànies, hi ha un abans i un després de la Guerra Civil espanyola. La iconoclàstia i l'assassinat de religiosos al mes de juliol de 1936 fou l'esclat violent d'un anticlericalisme fortament arrelat en determinats sectors de la societat catalana, una dura i fonamentada animadversió que venia de molt lluny, i que encara no ha trobat en la historiografia actual el lloc que molts estudiosos de l'art modern desitjariem. La destrucció de retaules i la crema d'esglésies era un atac a l'aspecte visible de la regressiva església catòlica del començament del segle, en una època en la qual la consciència de patrimoni històric i artístic col·lectiu era pràcticament nul·la, i en què la ignorància supina no sempre havia estat únicament del bàndol dels pòtols destructors.

Immediatament finida la Guerra Civil, moltes parròquies es van veure en l'onerosa necessitat de refer els seus altars. No cal dir que el col·laboracionisme de l'església catòlica espanyola amb el règim del general Franco va facilitar en part aquest procés, atès que la població catòlica, amb independència de la seva ideologia o actitud davant la incipient dictadura, també va contribuir, en la mesura que ho permetien les circumstàncies, al redreçament del culte a les esglésies.

Els nous retaules de pintura i escultura plantats als altars de les esglésies catalanes de la postguerra ja no podien resultar de cap manera, com als segles XVI o XVII, primigenis instruments al servei de l'evangelització de la població, ara més aviat depauperada que no pas necessitada d'una *Biblia pauperum*, i menys encara en l'època de la reproductibilitat tècnica de les imatges, que diria Walter Benjamin. Atès que per naturalesa era pràcticament impossible de concebre, a la postguerra de la Guerra Civil espanyola, una entesa de l'església catòlica amb l'art d'avantguarda, la proposta no podia ser altra que una forma més —en aquest cas estètica— del retorn a l'ordre, de tan dures, duríssimes conseqüències, en altres aspectes. Únicament des d'aquest punt de vista, el retaule del Sant Esperit de Terrassa, de l'arquitecte Lluís Bonet Garí, l'escultor Enric Monjo i el pintor Antoni Vila Arrufat, no tenia opció de ser altra cosa que una obra profundament reaccionària. Aquesta crítica i tragèdia no resten en absolut ni en cap cas el mèrit, l'interès i la coherència artística a una obra de gran qualitat, que s'ha de comptar entre les més notables de l'actual patrimoni històric terrassenc.

Al meu entendre, el retaule contemporani del Sant Esperit no podia tenir un millor ni més idoni comentarista que l'estudiós Salvador Alavedra i Invers. En un llibre magníficament editat, i després d'analitzar-ne els precedents oportuns, l'autor visita l'obra en un recorregut imaginari d'aproximació espacial, des de la part baixa fins a la superior, comentant minuciosament tots els elements que de manera successiva van apareixent a la vista del contemplador, utilitzant per a aquest efecte la memòria de l'arquitecte Bonet i Garí com a text articulador. Tres capítols finals complementen diferents aspectes externs de l'obra d'escultura i pintura (materials i colors, identificació dels models i costos); els annexos que hi segueixen posen l'adequat colofó a una recerca que intenta en tot moment mantenir una intensa sintonia amb la personalitat i la trajectòria dels artistes del retaule. Lluny de ser un obstacle, la vascular religiositat de l'autor n'esdevé el nexa, i en resulta un discurs peculiar que és per damunt de tot testimoni i crònica d'una època viscuda, a més d'homenatge íntim als artistes ja difunts, coneguts en vida per l'autor. Aquest aspecte fa que la proposta tingui una dimensió que en un altre context estaria completament fora de lloc, però que en aquest cas resulta d'una honestetat i una coherència extraordinàries.

Un esment apart mereix la imponent exposició gràfica del procés creatiu del retaule, una immillorable presentació visual que repassa amb tot luxe de detalls el treball de dues dècades a l'altar del sant Esperit i esdevé un referent de primer ordre per al coneixement de la vida i l'obra de l'arquitecte Bonet i Garí, l'escultor Enric Monjo i el pintor Vila Arrufat; tota una documentació d'inestimable vàlua treta ara a la llum i que en un futur esdevindrà de gran utilitat als estudiosos de l'art català de la postguerra.

A despit de la recerca d'universitaris o de particulars, a Catalunya s'editen pocs llibres d'art; els que arriben al públic solen ser edicions fruit d'un encàrrec institucional o llibres de reconegut impacte comercial, de manera que aquests darrers sempre solen girar al voltant dels mateixos temes i artistes. Per aquesta raó, la monografia de Salvador Alavedra té una importància particular, nascuda del compromís de l'autor amb el patrimoni històric de la seva ciutat i elaborada en la tenacitat de qui exercita l'intel·lecte en i per a les arts.

Santi Torras i Tílló

MARCET I GISBERT, Xavier. *Els anys foscos de la postguerra. Terrassa, 1939-1945*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 1999, 245 p. (Col·lecció Àmfora).

Si volem que tot continuï igual, cal que tot canviï.
G. T. Di Lampedusa, *El Guepard*.

El retorn dels senyors

De quina manera la burgesia industrial torna a tenir el poder real (l'econòmic i, per derivació, el polític i social), a Terrassa, després de la Guerra d'Espanya? La descripció detallada i la documentació d'aquest procés són la principal aportació del llibre de Xavier Marcet i Gisbert *Els anys foscos de la postguerra. Terrassa, 1939-1945*, editat per la Fundació Torre del Palau.

El que havia canviat havia estat el conjunt del marc polític: de la República (1936-39) o la incipient revolució (juliol del 1936-maig del 1937) a la victòria dels exèrcits del *Generalísimo* Franco i la construcció del *Nuevo Estado*. El que restava igual o el que havia de restablir-se eren la propietat dels mitjans de producció i el control efectiu i eficient de la força de treball, de les classes populars. Aquest era el veritable botí de la burgesia terrassenca, de manera tal que les principals desavinences amb el nou règim es van donar quan les polítiques autàrquiques perjudicaven els seus interessos econòmics o quan les vel·leïtats de *justícia social* dels falangistes més radicals van plantejar una minsa representació dels obrers, a través dels jurats mixtos.

Des de l'Institut Industrial es controlaven els principals centres de poder de la ciutat i es cohesionaven els interessos econòmics i les relacions personals de l'oligarquia industrial. L'autor ens condueix per les diverses estratègies que s'organitzen per a aconseguir aquestes fites: mostres de fervor patriòtic (quantiosos donatius a la *División Azul* i per a organitzar la visita del *Generalísimo*); control de les diverses jerarquies de la ciutat; creació de societats filials per a diversificar les actuacions empresarials i gremials; activitats filantròpiques i presència en totes les juntes i comissions locals; permissivitat davant la repressió; l'estraperlo; l'adquisició d'una finca per fer-hi caceres amb els ministres...

Tant l'autor, a les conclusions, com Borja de Riquer, a la presentació, coincideixen, amb matisos, a descriure'ns una burgesia (la terrassenca i, per extensió, la catalana) mancada de projecte polític propi i amb una total subordinació a la dictadura de Franco.

Cal no oblidar, però, que una part molt significativa de la burgesia catalana havia tornat a cridar els *espadons espanyols* o a posar-se al seu costat, com a la Dictadura de Primo de Rivera o la Setmana Tràgica. Van ser aquests sectors els que novament van menystenir la legalitat democràtica per a mantenir els seus privilegis de classe; aquests privilegis els van ser escrupolosament respectats, i fins i tot ampliat, a canvi de “no fer política”. En la nova situació, Josep Badrines és el tipus de líder que necessita la burgesia industrial terrassenca.

El paper de la Falange

La Falange, a Terrassa, havia passat de la poca o nul·la implantació, abans del conflicte bèl·lic, a tenir un important nombre d'afiliats (el més nombrós després de Barcelona). Això no obstant, els seus problemes amb el carlisme, molt més arrelat i que mai no acceptà el Decret d'Unificació; amb la burgesia industrial, pel control de la política local i de l'organització sindical, i amb determinats sectors del catolicisme, que competien amb l'OJE per l'enquadrament de la joventut terrassenca, exemplifiquen des d'una perspectiva concreta les dificultats del *Partido Único* per arrelar-se en la societat de la postguerra.

En la caiguda en desgràcia definitiva de la Falange (encara que formalment la seva presència, com a símbol i com a reclam, es perllongarà) van tenir molta importància la derrota de les potències feixistes en la II Guerra Mundial i els primers contactes amb la Santa Seu i amb els EUA. També hi va pesar el fet que, arribat un determinat punt de l'evolució del règim franquista, els falangistes feien nosa —especialment els seus sectors més purs, ja que dificultaven les relacions entre el règim i els seus aliats més poderosos econòmicament i socialment.

La repressió franquista

Com a la resta de localitats catalanes i espanyoles, la repressió franquista després de la *Victoria* s'organitzà de forma metòdica. És significatiu el fet que el cap local i comarcal de la *Delegación de Información e Investigación* de la Falange, Emili Matalonga, provingués d'una de les famílies industrials destacades de Terrassa. La seva tasca li va permetre recopilar més d'un miler de fitxes personals, fer “jutjar” més de quatre-centes persones, processar-ne més d'un centenar i executar-ne 44 (la majoria de la CNT i d'ERC). El mateix líder de la Falange també va fer incautar nombrosos immobles, entre locals de

partits i sindicats i habitatges particulars d'anteriors alcaldes, sindicalistes i polítics d'esquerra.

L'autor introdueix el tema de la repressió post-bèl·lica tot recordant les tensions, a les dècades anteriors, entre l'anarcosindicalisme i l'autoritarisme patronal, així com entre els requetès i els escamots d'ERC, i les 226 “víctimes contrarevolucionàries” del 1936. Al text s'utilitzen els termes *assassinats de rereguarda* (pàg. 199), en referència a la violència al bàndol republicà, i *persones executades* (pàg. 97), en el cas de la repressió franquista.

El tema de les víctimes de la Guerra Civil espanyola no es pot substanciar, des del punt de vista històric, mitjançant la comptabilitat ni l'adjectivació. Cal tenir en compte les situacions prèvies a aquest conflicte (pistolisme patronal, llei de fugues, il·legalització de sindicats, absència de protecció social...) durant les dues dècades anteriors; el comportament de la dreta durant el Bienni Negre; la correlació de forces al llarg del segle (aparells de l'Estat, lleis, distribució de la riquesa, absència de democràcia...), i, molt especialment, el fracàs del cop d'estat de 18 de juliol de 1936.

La sensació que tota aquella persona que s'havia quedat a Terrassa durant la guerra “podia tenir alguna cosa que explicar o justificar” configurava un clima social que feia acotar el cap a les classes populars, al costat de les víctimes (*bajas*, en l'argot militarista de la Falange) a causa d'una alimentació deficient, les jornades de més de 48 hores setmanals, la manca de condicions sanitàries, l'atur (els ocupats eren la meitat que al 1936), l'absència d'habitatges econòmics i el barraquisme...

Conclusions

El llibre d'en Xavier Marcet és valent, atès que tracta des de la seva ciutat d'unes problemàtiques personals, socials i polítiques que encara són relativament recents, el dramatisme de les quals no és fàcil de superar. És una obra ben escrita, amb un llenguatge directe i divulgatiu, profusament documentada i alhora àgil, que mostra el domini de l'autor sobre les claus socials, polítiques i històriques de la Terrassa contemporània.

Emili Cortavitarte i Carral

ERILL I PINYOT, Gustau. *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*. Barcelona: Edicions Baula, 1999, 311 p.

El juny de 1999 Edicions Baula, de Barcelona, edita *Ferran Canyameres. Entre la memòria i l'oblit*, de Gustau Erill i Pinyot, obra guanyadora del Concurs per a la Biografia de Ferran Canyameres, convocat per la Delegació de Terrassa d'Òmnium Cultural l'any 1998 amb motiu del centenari d'aquest singular terrassenc.

Al preàmbul de l'obra, l'autor cita els fills de l'escriptor, Jaume i Montserrat, com les fonts d'informació més valuoses, pel fet que encara són vius. Altres persones que el van conèixer també de ben a prop hi han aportat el seu testimoni, més parcialment. I l'extens arxiu personal del mateix Canyameres, amb més de vuit mil documents, completa el conjunt de fonts que han servit a Gustau Erill a l'hora de confeccionar l'obra. A més, diversos arxius (els de París, Històric Comarcal de Terrassa, de Montserrat Tarradellas i Macià, de Poblet...), biblioteques (Central de Terrassa, Nacional de París, França, etc.), registres civils (el de Sabadell i el de Terrassa), la Sala Ferran Canyameres de la casa museu Alegre de Sagrera, de Terrassa, i també Internet, han permès de fer les consultes pertinents per a configurar el recorregut vital de Ferran Canyameres i Casamada (1898-1964).

Per si el lector troba a faltar un mètode de treball més científic i creu que les notes a peu de pàgina són substituïdes per unes afirmacions sense contrastar, Gustau Erill justifica el seu procediment perquè és pensat per a una biografia de caire popular. De fet, l'obra es llegeix, sobretot, com la recopilació de moltes dades ordenades cronològicament, que deixen constància de fets, llocs i dates, sense que hi hagi la voluntat d'anar més enllà en la interpretació.

A més del preàmbul, l'obra consta de deu capítols i un índex de noms. La major part dels capítols porten títols que també ho són d'obres concretes de l'autor i que són indicadors de l'etapa que tractarà cadascuna de les deu parts.

Arbre genealògic, etimologia del cognom, mapa comarcal i plànol urbanístic queden acuradament delimitats al primer capítol, identificant passat i present d'un paisatge vallesà que ha sofert les transformacions inevitables del pas del temps. El punt de partida és l'any 1897, en què la família Canyameres-Casamada es trasllada de Sabadell a Terrassa, on neix

el cinquè fill, Ferran, al gener de 1898. Els anys d'infantesa, que el mateix Canyameres va deixar explicats el 1959 a *Quan els sentits s'afinen*, els trobem reproduïts al segon capítol. Però, a banda de les anècdotes purament infantils, resulta interessant descobrir les primeres mostres periodístiques en un Canyameres de tot just catorze o quinze anys. De seguida observarà que el periodisme, la literatura, el món intel·lectual en general seran la seva raó de ser.

Els capítols següents, que omplen l'època jove del personatge, transcorren lentament, amb tota mena de detalls de fets i circumstàncies que ocupen una vida que es va moure entre la necessitat d'haver de deixar l'escola, posar-se a treballar i conciliar la submissió familiar i la rebel·lia jove, que troba escapatòria en el sexe, el cinema, la literatura i altres manifestacions culturals que no van aturar-se a Terrassa ni a Barcelona, sinó que cercarien la llibertat cap a França. D'aquests capítols, cal destacar el retrat econòmic, social i cultural de la Terrassa del primer terç del segle XX, liderada per uns empresaris que sovint també dinamitzaven les arts i les lletres. Coneixem tertúlies literàries, revistes, exposicions, mecenatges al voltant dels quals s'articula la vida d'un personatge, paradigma de l'inquiet home de lletres que podia conformar-se amb una Terrassa que ja satisfia els anhels artístics o bé podia cercar més llibertat a fora.

Del capítol 6 al 8 trobem un Canyameres primer a Terrassa, reconciliat amb unes formes de vida més ortodoxes en l'apartat familiar i professional, i després finalment a França, on es converteix en moderador de la vida literària catalana, que, a conseqüència de la Guerra Civil espanyola, vivia en part exiliada al país veí. El relat dels anys de Canyameres a França són un munt de referents molt interessants de com es manifestava la vida cultural dels qui havien quedat en territori català i dels exiliats. Editorials, tertúlies literàries, exposicions troben continuïtat a França malgrat els anys de guerra. Al seu voltant transcorre la vida política catalana a l'exili: la penúria per sobreviure, la germanor per fer-hi front, la vida literària que ajudava els exiliats a resistir econòmicament i espiritualment. Un nombre considerable de personatges desfilen per aquestes pàgines: són noms que avui tenen un lloc en la història de la literatura catalana. Després d'haver llegit aquesta biografia, contrasta inevitablement —i aquesta seria la reflexió final— la seva trajectòria amb el silenci a què ha quedat reduït Ferran Canyameres, que va actuar com un element ordenador de tanta vida cultural com es va formar al seu voltant. De fet, l'últim capítol ja ens

aboca precipitadament a un final desconsolat. Ferran Canyameres pateix el règim franquista sense haver-se significat mai com a militant de cap partit. És detingut, processat per rebel·lió militar i empresonat. I quan més projectes editorials tenia i més n'havia de complir per fer front a una situació econòmica ben precària, sense deixar els seus contactes professionals amb París –i encara entusiasmat, preparant certàmens com ara Jocs Florals, tertúlies, homenatges, premis, i enllestint la publicació de la seva pròpia obra–, una salut molt deteriorada acaba amb la seva vida. I sembla que també amb la seva memòria. Almenys, aquesta és la sensació que hem tingut una vegada llegida aquesta biografia, que esdevé, doncs, el relat dels fets i d'un rerefons sociocultural de la Terrassa de l'època, que constitueixen un reconeixement prou just a la figura d'aquest destacat terrassenc.

Maria Carme Vilalta i Vilalta

BARÓ I CABRERA, Robert; GIL I FARRÉ, Núria. *Història de la parròquia de Viladecavalls*. Viladecavalls: Ajuntament de Viladecavalls, 1999. Quaderns d'Història de Viladecavalls, 6, 78 p.

Les edicions relacionades amb les commemoracions fundacionals de les parròquies podrien constituir per si soles tot un gènere particular de la historiografia religiosa dels municipis catalans. Són una forma cultivada d'advertir la unitat d'una comunitat creient al llarg dels segles, a la vegada que compleixen la funció de monografiar-ne de manera succinta els orígens, el desenvolupament i l'activitat corporativa dels parroquians. Són en forma i fons un gènere de llibres mixtos d'història i testimoni, que amb major o menor fortuna esdevenen una font útil a l'historiador medievalista o a l'historiador de l'art religiós. Malgrat el fet d'haver estat elaborats, en la majoria d'ocasions, per investigadors locals afectats o per rectors més o menys erudits, el seu interès es manté i es multiplica pel sol fet que són, en nombroses ocasions, l'única referència escrita existent sobre l'església parroquial d'una població.

Fidel al tall de patró que reclama brevetat, simplificació textual i tria cronològica, la concisa recerca de Robert Baró Cabrera i Núria Gil Farré es desenvolupa en quatre punts essencials: el resum d'història de la parròquia des de la seva fundació fins a la contemporaneïtat; el comentari de l'edifici de l'església, en la seva evolució arquitectònica; un incís sobre la capella annexa, obrada el 1901 per l'arquitecte Lluís Muncunill, i l'anàlisi dels principals objectes artístics propietat de la parròquia. La recerca es complementa amb l'imprescindible rectorologi, la descripció dels fons de l'arxiu parroquial, la cronologia i la bibliografia.

La divisió de les matèries entre dos especialistes, en aquest cas un historiador i una historiadora de l'art, és el principal encert dels promotors de la publicació, que en llur intenció han disposat del valor d'una tasca de recerca científica força competent, treballada també fora de l'arxiu parroquial mateix. El fet d'haver estudiat altres fonts documentals que podien resultar d'interès per a la història de la parròquia és més aviat inusual en aquest tipus de publicacions i complementa d'aquesta manera alguns aspectes de l'encara recent *Història de Viladecavalls* (1991). De gran interès resulta el valor catalogràfic donat als principals objectes artístics de l'església, especialment a la creu processional de Sant Miquel de Toudell, obra d'un argenter encara anònim del segle XVI, o als cinc valuosos vitralls de la capella del Santíssim, atribuïts al taller barceloní dels Amigó (c. 1905-1911).

El treball de Robert Baró i Núria Gil aconsegueix sobradament l'objectiu de donar a conèixer la història de la parròquia i de divulgar-ne alhora el patrimoni artístic. És desitjable que l'exemple donat en aquesta ocasió pugui servir de model a futures publicacions similars, que permetin a les edicions commemoratives de les parròquies catalanes assolir un nivell i una qualitat científica que superin de molt la senzilla prosa d'evocació històrica i sentimental d'èpoques passades. De persones perfectament formades a les universitats catalanes n'hi ha, per a tasques com aquesta; només cal esperar que els ajuntaments i altres corporacions implicades les localitzin i les remunerin adequadament.

Santi Torras i Tilló

SOLÉ I CAMARDONS, Jordi. *Poliglòtisme i raó. El discurs ecoidiomàtic de Delfi Dalmau*. Lleida: Pagès Editors, 1998, 192 p. (Col·lecció d'assaig Argent Viu). Inclou un suplement escrit en esperanto.

Recensionem aquí un estudi sobre l'obra de Delfi Dalmau i Gener (Figueres, 1891-Barcelona, 1965), un sociolingüista que va conrear aquesta disciplina molts anys abans que fos reconeguda com a tal. Encara que la seva especialitat no era la història, volem aportar des d'aquí un testimoni de la seva obra i de la seva vida, ja que va ser professor a l'Escola d'Arts i Oficis de Terrassa i, després, a l'Escola Industrial de la mateixa ciutat, on va viure molts anys i va fundar-hi una escola d'idiomes.

A la publicació que comentem, Jordi Solé i Camardons dona a conèixer l'obra i la personalitat del pedagog Delfi Dalmau i Gener: la seva reflexió eticofilosòfica i psicològica; l'activitat pedagògica i culturalista; la pràctica de l'estenografia; la tasca publicadora i literària, i el pensament interlingüístic i sociolingüístic. Això ho farà a través de l'anàlisi dels escrits més importants de l'obra de l'autor.

L'assaig vol destacar cinc aspectes bàsics de la vida i l'obra de Delfi Dalmau: en primer lloc, donar a conèixer i interpretar l'obra i el pensament d'un personatge rellevant dins l'efervescència ateneística i cultural dels primers anys de segle; en un segon apartat, l'autor proposa que l'obra de Delfi Dalmau sigui inclosa entre la dels onze autors catalans que des de 1857 fins a 1937 han fet les aportacions més importants a la lingüística i la sociolingüística, publicant articles en favor de la normalització del català i la promoció de l'esperanto. Als seus treballs es posa de manifest la seva ideologia, el seu capteniment ètic i pedagògic i alguns escrits en què parla de l'ús social de la llengua catalana, amb l'ús d'un marc conceptual i un discurs que l'acosten al discurs de la sociolingüística moderna.

Tots els seus escrits tenen una claríssima voluntat pedagògica i proselitista, dos aspectes que el van portar el 1917 a proposar un projecte d'escola pública a Tarragona que anomenarà Casa dei Bambini, seguint el mètode Montessori, en què l'objectiu principal era l'ensenyament en un règim de "llibertat amb seny i seny amb llibertat". En un tercer apartat de l'assaig, Solé i Camardons proposa l'ecoidiomàtica com una branca de la sociolingüística, de la qual Delfi Dalmau és un clar exponent, atès que s'interessava per quatre aspectes fonamentals: l'ecologia del model de llengua;

l'ecologia dels usos i actituds lingüístiques interpersonals; l'ecologia de les funcions socials de l'idioma, i l'ecologia dels contactes lingüístics internacionals.

Un altre aspecte que tracta Solé i Camardons al seu assaig és la relació que establirà Delfi Dalmau entre el nacionalisme i l'universalisme lingüístic. Dalmau defensa la idea que el món evoluciona espiritualment i culturalment en sentit progressista i que, per tant, tots dos termes (nacionalisme i universalisme lingüístic) són complementaris i necessaris. D'aquest apartat és interessant de destacar, d'una banda, la doctrina igualitària del president dels EUA W. Wilson i la influència que tindrà, en el pensament de Dalmau, la doctrina liberal d'aquell estadista pel que fa als drets dels pobles, i, de l'altra, la crítica aferriada a diversos escrits de l'escriptor Miguel de Unamuno.

L'últim apartat de l'obra tracta molts temes relacionats amb el discurs ecoidiomàtic i la importància de l'esperanto, però el més rellevant dins la vida i l'obra de Delfi Dalmau és el poliglòtisme. Solé i Camardons ofereix una visió clara i concisa de l'evolució del poliglòtisme passiu. L'autor el considera el primer assaig català amb un enfocament sociolingüístic; s'hi exposen amb senzillesa, dinamisme i originalitat molts dels conceptes que la sociolingüística trigaria anys a desenvolupar.

Carme Garcia i Garcia

BROS, Josep. *La Llar de l'Ancianitat de la Caixa de Terrassa (Fundació President Torres Falguera)*. Terrassa: Caixa de Terrassa, 1999, 99 p.

La commemoració del cinquantè aniversari de la fundació de la Llar de l'Ancianitat de la Caixa de Terrassa ha servit per a dur a terme un recull d'informació i recerca que, en forma de publicació, esdevé una fidel crònica dels cinquanta anys de vida d'aquesta institució, dedicada a l'atenció i cura d'avis i àvies, arrelada a la ciutat i que s'ha anat adaptant a l'evolució dels temps.

El seu autor, Josep Bros, bon coneixedor personalment i professional de la Llar de l'Ancianitat i de l'Obra Social de la Caixa de Terrassa, desgrana al llarg dels set apartats en què divideix el llibre un recorregut sistemàtic, documentat i ordenat per la vida de la institució, tot desglossant-la en dècades. És un encert

l'aportació de nombroses fotografies, que potencien el vessant divulgatiu del text.

Pel que aporta al coneixement de la història local d'aquells anys, mereix una especial atenció el primer apartat: "1936-1949. La fermesa d'un propòsit enfront de les dificultats de la crisi bèl·lica", on explica acuradament com l'any 1936 la Junta de Govern de la Caixa d'Estalvis de Terrassa decideix crear una obra social pròpia i innovadora, amb el propòsit inicial d'un sanatori escola que va ser impossible de tirar endavant a causa de la Guerra Civil espanyola. La idea ressorgeix cinc anys més tard, però amb noves perspectives beneficoassistencials, ateses les dificultats de la postguerra: la creació d'un internat per a la vellesa desvalguda, que s'anomenarà *Hogar de la Ancianidad*, amb la intenció "que sigui quelcom més càlid i acollidor que un asil i supleixi, fins allà on sigui possible, el clima i l'ambient propi d'una llar familiar". Entrebancs de tot tipus, minuciosament detallats i que deixen entreveure les complexes relacions de poder econòmiques, socials i polítiques del moment, faran que l'*Hogar* no sigui inaugurat fins al 1949, amb un cert recel per part de les classes populars de la ciutat davant el luxe de la institució.

Als apartats següents, i tenint com a base el recorregut cronològic, l'autor fuig de descriure un microcosmos tancat i planteja el dia a dia i l'evolució de la Llar de l'Ancianitat dins el context canviant de la ciutat, descrit a base de pinzellades molt generals i mostrant l'orientació que va prenent l'Obra Social de la Caixa de Terrassa, amb altres noves iniciatives per tal d'adaptar-se als canvis. Així, constata com els primers anys de vida de l'*Hogar* són d'un profund sentit religiós, amb la rebuda de nombroses visites institucionals i el començament d'una programació d'activitats de lleure i de promoció cultural per als avis i àvies, atesos entranyablement per les religioses de la Companyia de les Filles de la Caritat al llarg de 41 anys.

Serà als anys vuitanta que la Llar de l'Ancianitat encetarà un procés de transformació important i, amb la finalitat d'establir un marc d'actuació adequat per impulsar i facilitar el seu desenvolupament, mirarà de compaginar dos conceptes bàsics, tradició i modernitat, amb una gestió professional de la Llar, la constitució de la Fundació Privada Torres-Falguera i l'actualització del reglament, en coherència amb la millora de la qualitat de vida de les persones grans.

El capítol dedicat a l'última dècada, entre el 1990 i el 1999, constitueix una detallada anàlisi dels plantejaments actuals de la institució i de les seves

perspectives de futur, en les quals, més enllà de la vida diària, es manifesta una filosofia assistencial força interessant, atès l'envelliment de la població. El llibre acaba amb una relació de noms propis que és el particular homenatge de l'autor als avis i àvies que han omplert i omplen de vida la Llar de l'Ancianitat.

Mariona Vigués i Julià

PUJALS I VALLHONRAT, Joan Antoni. *Cronologia històrica de l'Asil Busquets-Fundació Busquets*. Terrassa: Fundació Busquets, 1999, 140 p.

Tal com afirma Joan Antoni Pujals en la justificació, aquesta cronologia històrica de l'Asil Busquets descriu la successió d'uns fets a partir dels quals es creà, s'amplià i es modernitzà l'Asil, tant pel que fa a les instal·lacions i les infraestructures com al suport i a la participació civil i institucional. Així mateix, vol ser un testimoni de l'inestimable ajut que ha prestat al llarg dels anys a molts terrassencs i terrassenques.

L'opuscle, costejat per l'Institut Industrial de Terrassa, ha estat publicat en motiu del cinquantè aniversari del pavelló Alfons Sala, que en el seu moment també va ser pagat pel mateix Institut. El contingut, fidel al seu títol, s'estructura cronològicament a partir de les diferents etapes de l'Asil, des dels seus orígens, l'any 1901, fins a l'actualitat. Són gairebé noranta anys d'història, al llarg dels quals la institució s'ha hagut d'anar adaptant i també sobrevivint a moments difícils per a la seva continuïtat. Cal destacar i valorar també l'aproximació a la figura de Salvador Busquets i al seu testament, que precisament donà origen a l'Asil.

També és important afegir que el document ens aclareix i especifica el concepte d'asil propi de l'època en la qual va ser creat, ja que es diferencia substancialment de la idea que avui dia en podem tenir. Així, és bo saber que la fundació de l'Asil Busquets anava destinada a tenir cura dels infants fills d'obreres mentre aquestes treballaven. Amb els anys, les funcions i els serveis que ha anat oferint l'Asil han canviat i s'han ampliat, fins a esdevenir en els nostres dies un dels més importants i reconeguts centres d'atenció social i assistencial per als més necessitats de Terrassa.